

Miljardairs onder de guillotine

Sjors Roeters

Uitgeverij Vrij Nederland

Inleiding

Op mijn zesde wist ik het: ik word miljonair. Grote rijkdom had een magische aantrekkingskracht op mij. Vrij om te doen wat je wilt, vrij om te kopen wat je wilt. Ik wilde limousines zoals in *Flodder in Amerika*. Lamborghini's zoals in *Top Gear*. Grote villa's met zwembaden zoals op MTV.

Laatst vond ik tijdens de verhuizing van mijn ouders mijn kindertekeningen. Ik tekende mezelf op superjachten. Ik tekende wolkenkrabbers die ik zou gaan bouwen, plattegronden van mijn landhuizen in Beverly Hills, ik wist precies hoe ik ze in ging delen. Op het strand bouwde ik strakke zandvilla's met lange oprijlanen.

Miljonair worden was mijn missie. En dus had ik mijn ouders ervan overtuigd om lid te worden van de Postcode Loterij én de Staatsloterij. Om er zeker van te zijn dat ik zou meeprofiteren van de winst had ik een contract opgesteld en geprint waarin stond dat ik, indien we minimaal x miljoen hadden gewonnen, y miljoen van de opbrengst zou krijgen. Handtekening hier graag.

Maar ik ging natuurlijk niet wachten tot we ooit de loterij zouden winnen. Ik moest mijn kansen spreiden, direct aan de slag gaan. Op mijn zesde kocht ik van mijn kleine beetje zakgeld mijn eerste beleggingsfondsen. Ik had mijn vader gevraagd om er een paar uit te kiezen (ik kon nog niet lezen). Op mijn elfde kocht ik zelf mijn eerste aandelen. Het was het begin van jarenlang ijverig handelen op de beurs. Het kapitalisme met volle overtuiging omarmen was de weg naar mijn dromen.

Als iemand mij had verteld dat ik op een dag een boek zou schrijven over alternatieven voor het kapitalisme, zou ik diegene hebben weggelachen. Niets gaat volgens verwachting. Hier ben ik dan,

een voormalige wannabe-miljonair, op zoek naar alternatieven voor het kapitalisme.

Als ik het woord ‘kapitalisme’ in een gesprek laat vallen is er bijna niemand die er géén uitgesproken mening over heeft. Het pro-kapitalismekamp vindt het nog steeds het beste – of in elk geval het minst slechte – systeem dat er bestaat. We moeten het verdedigen, want we willen toch niet in een dictatuur leven? Stalin, stasi, goelags. Einde discussie.

Maar de laatste jaren is het antikapitalismekamp stevig aan het uitbreiden. Want het kapitalisme verwoest mens, dier en aarde, zeggen ze. ‘*System change, not climate change!*’ is een van de belangrijkste leuzen bij klimaatprotesten.

Vijftien jaar geleden had ik dan geantwoord: ‘Oké, veel plezier in Noord-Korea!’ Ik was een vurig verdediger van het kapitalisme. Als de markt ongestoord zijn gang zou kunnen gaan, zouden alle problemen als sneeuw voor de zon verdwijnen. Werkloosheid, armoede, hongersnood, milieucrises, luiheid, domheid – je kon het zo gek niet bedenken of het kapitalisme was er de beste oplossing voor. De rijkdom die inventieve, werklustige, intelligente, competente ondernemers creëren zorgt ervoor dat de taart voor iederéén groeit. Alleen mensen die zich het zicht laten belemmeren door naïeve linkse wolken zien dat niet.

Hebzucht werd in de jaren ’00, vóór de financiële crisis van 2008, dan ook aangemoedigd. Hebzucht was goed. Hoe rijker ik zou worden, hoe beter het leven voor allen – die welvaart sijpelt automatisch door naar beneden. Het kapitalisme was de kip met de gouden eieren.

Als tiener werd ik dagelijks gevoed met dat wereldbeeld door mijn handelen op de beurs. Beurshandel klinkt misschien wat inge-

wikkelder dan het is. Je koopt aandelen of andere beleggingsproducten om ze op een later tijdstip voor een hoger bedrag te verkopen.

De katalysator hiervoor was mijn vader, een zelfstandig boekhouder, die zich 's ochtends over het financiële katern van de krant boog. Die cijferbrij was compleet ondoordringbaar voor mij. Toch bracht die emotionele reacties bij hem teweeg. Ik was vijf toen ik voor het eerst vroeg: 'Waarom doe je dat? Wat is dat dan, de beurs? Kan mijn zakgeld verdubbelen zonder dat ik daar iets voor hoeft te doen?' Het concept 'slapend rijk' deed zijn intrede.

Tuurlijk moet je wel goed onderzoek doen voordat je begint te speculeren op de financiële markten. Wat gaat stijgen? Waarin te investeren? Wanneer te verkopen? Ziehier de geboorte van mijn innerlijke kapitalist. Als ik thuiskwam van school vloog ik direct de trap op naar mijn kamer. Dan kroop ik achter de computer en vloog het hele internet over. Koortsachtig onderzocht ik wat de macro-economische voorspellingen waren. Wat de koersen van dit of dat aandeel deden. En welke beleggingsinstrumenten – turbo's, futures, call- of putopties – ik zou kunnen gebruiken om mijn rendement te maximaliseren. Met mijn rekenmachine rekende ik mezelf rijk. Ik ontwaakte pas uit mijn roes als mijn moeder naar boven riep: 'Eten!'

Het moet rond 2002 zijn geweest dat ik mijn leesvaardigheden genoeg had ontwikkeld om mijn vaders krantje *Beleggingsnieuws* te lezen. De lage beurskoersen waar ze over schreven – de internetzeepbel was deels leeggelopen – leken me een mooi instapmoment om zelf te gaan beleggen.

Mijn eerste aandelen: 31 stuks van handelshuis Hagemeyer à € 1,96, als ik het me goed herinner. Zowel mijn koerswinst (ongeveer 21 euro) als de kick van 'gelijk krijgen' smaakte naar meer.

Tientjes werden honderden, en later duizenden euro's. Ik breidde ook mijn terrein van speculatie uit. Diversificatie is *key*, zoals een vuistregel in de financiële wereld is. Ik ging niet alleen meer *long* – inspelend op een prijsstijging – ik deed ook steeds vaker aan *shortselling*, in een poging geld te verdienen aan dramatische koersdalingen.

Van aandelen ging ik naar olie. Naar buitenlandse valuta. Naar goud en zilver.

Ik las boeken over investeringsstrategieën, zoals die van de Vereniging van Effectenbezitters, waar beurscommentator Willem Middelkoop zijn pad naar rijkdom uiteenzette (vastgoed en goud). Een goede vriend van mijn ouders las *Elsevier*. Als hij op bezoek kwam kreeg ik af en toe een oude stapel. Gretig begon ik te lezen. Wekelijks kwam het Britse zakenblad *The Economist* binnen. Daar las ik hoe monetair beleid in de Verenigde Staten onze woningmarkt beïnvloedde. Hoe spanningen in Nigeria leidden tot prijsstijgingen aan de pomp hier.

Elke dag keek ik als vijftienjarige naar commentatoren op Beursplein 5 in Amsterdam van zakennieuwszender RTL z. Ze hadden hun complexe verklaringen voor de koersschommelingen van die dag, week, of maand altijd klaarliggen. En uit de reflecties op het verleden, vloeiden soepeltjes de voorspellingen over de toekomst voort. Als je handelt op de beurs speel je eigenlijk een soort helderziende, je probeert de toekomst te voorspellen. Wat zal stijgen en wat zal dalen? Gaat de economie 'omhoog' of naar 'beneden'? Het klonk allemaal zo logisch.

Hoorde ik iets over prijsstijgingen in olie door geopolitieke spanningen tussen Iran en de Verenigde Staten, dan ging ik op onderzoek uit op Google. Deed de dollar rare dingen, dan keek ik naar

documentaires over het monetair stelsel zoals die van *Tegenlicht*, ‘De dag dat de dollar valt’ uit 2005. Trok beurscommentator Willem Middelkoop de parallel met de *roaring twenties* en de daaropvolgende beurskrach van 1929, en goud als beste investering, dan snelde ik naar YouTube op zoek naar meer informatie.

Maar na de middelbare school begon mijn wereldbeeld langzaam te kantelen.

Something is profoundly wrong

Jaren heb ik met niemand over mijn tijd op de beurs gesproken. Als journalist begon ik er pas over te schrijven na veelvuldige aansporingen van mensen in mijn omgeving. Mijn verleden was mijn geheim, ik schaamde me ervoor. Voor mijn puberale hebbzucht. Voor mijn arrogantie. Maar bovenal schaamde ik me voor mijn vroegere kapitalistische ideologie.

Toen ik na de middelbare school voor twee maanden in Cuba was om Spaans te leren aan de universiteit van Havana, voerde ik met een goede vriend een verhitte e-maildiscussie over het socialisme. Toen ik terugkwam leende hij me een paar boeken die hem waardevolle inzichten hadden gegeven. Het begon bij *De utopie van de vrije markt* van filosoof Hans Achterhuis, en *Ill Fares the Land* van de Britse historicus Tony Judt. En ik had gewild dat het niet zo was, maar meer dan door nieuwsgierigheid was ik er denk ik vooral op uit om me te verkneukelen over die onrealistische, ideologische prietpraat.

Wat kwam ik bedrogen uit. Deze boeken zetten een domino-effect in gang dat voortduurt tot op de dag van vandaag. Tony Judt opende *Ill Fares the Land* met de memorabele woorden: ‘*Something is profoundly wrong with the way we live today. For thirty years we have made a virtue out of the pursuit of material self-interest.*’ Ik voelde me betrappt. Want waar was ik anders al die tijd op de beurs mee bezig geweest, als het niet het najagen van mijn materieel eigenbelang was? Vooral de eerste zin bleef jarenlang nagalmen in mijn hoofd, op de meest willekeurige momenten klonk het uit het niets: ‘*Something is profoundly wrong with the way we live today.*’

Hoe meer ik las, hoe harder ik begon te twijfelen aan mijn pro-kapitalistische argumenten en bewijzen. Het kon toch niet zo zijn dat het intellectuele fundament onder het kapitalisme zó wankel was? Dat het meer op ideologie en fundamentalisme berustte, dan op empirisch onderzoek en bewijs? Realiteitszin was toch juist dé kracht van kapitalismedenkers? Met elke pagina die ik omsloeg brokkelde mijn geloof in het kapitalisme verder af.

Het is niet verwonderlijk dat ik als tiener zo vurig geloofde in het kapitalisme. Het biedt de mogelijkheid om te denken dat je de wereld een grote dienst bewijst door je eigen belang na te streven. Met al die rijkdom zou ik niet alleen Porsches en penthouses kopen, ik zou werkgelegenheid creëren. Ik zou grote stukken land opkopen om natuur te beschermen. Als ik rijk zou zijn zou iedereen er beter van worden. En bovendien is succes geheel je eigen verdienste. Van geluk en hulp van anderen is geen sprake; het zijn jouw competentie, intelligentie en doorzettingsvermogen die je zover hebben gebracht.

Maar mijn geloof in het kapitalisme werd niet alleen gevoed

door mijn dromen over rijkdom. Het belangrijkste is misschien wel dat de economische theorieën waarmee het kapitalisme wordt gestut van een onweerstaanbare elegantie zijn. Kapitalisme is tegenwoordig zo vanzelfsprekend als een natuurwet; zo onontkoombaar als zwaartekracht, zo simpel als Newtons appel.

Het was ontgoochelend toen ik stukje bij beetje ontdekte dat die theoretische elegantie niet bestand is tegen wetenschappelijke studies naar de weerbarstige werkelijkheid. Ik heb vaak geprobeerd dit overzichtelijke, comfortabele wereldbeeld te redden door me weer in te lezen bij de pro-kapitalisten. Maar het was ontdaan van zijn kracht. Ik prikte erdoorheen, ook al wilde ik dat helemaal niet.

Jaren na mijn pro-kapitalisme-overtuiging kan ik niet anders dan de wetenschap erkennen die het tegendeel bewijst. In het kapitalisme heeft het financiële uiteindelijk altijd prioriteit boven andere zaken. Winstmaximalisatie is tegengesteld aan menselijk welzijn, aan het behoud van een gezonde democratie, een leefbare planeet. En zoals Carlo Rovelli, een van de prominentste natuurkundigen in de kwantummechanica, uitlegt in *Helgoland*, moeten we wetenschappelijke inzichten accepteren, ook als ze ons niet goed uitkomen. ‘Laten we nieuwe dingen die we over de wereld leren serieus nemen, ook als ze botsen met onze vooroordelen over hoe de werkelijkheid in elkaar zit.’ Hij denkt dat we onze filosofie moeten aanpassen aan onze wetenschap, ‘niet andersom’.

Ik vertel dit alles om duidelijk te maken dat je hier geen boek in handen hebt van een kind uit een rood nest dat een antikapitalistisch wereldbeeld met de paplepel in kreeg gegoten. Ik kom uit een gezin waar ondernemerschap altijd hoog in het vaandel stond, om het zo maar even te stellen. Niet dat we rijk waren, ik

ben opgegroeid in een rijtjeshuis in Beijum, een buitenwijk van Groningen die nou niet bepaald bekendstaat als de chicste wijk van de stad. Niet dat we hongerleden. Maar ondanks die nadruk op ondernemerschap, hoorde hockey of vioolles niet bij mijn opvoeding.

Jij hypocriet, zul je inmiddels wel denken. Je bent wel kritisch op het kapitalisme, maar ondertussen ben je lekker boeken aan het verkopen (op hypocrisie kom ik later nog terug). Er zijn veel misvattingen over het kapitalisme. Het idee bestaat dat het kapitalistisch is als je dingen koopt met geld. Maar geld bestaat al minstens vijfduizend jaar, het kapitalisme is maar vijf eeuwen oud. Hetzelfde geldt voor dingen kopen en verkopen. Handeldrijven doen mensen al sinds het begin van de geschreven geschiedenis, ook minstens vijfduizend jaar geleden. Het kapitalisme is een markteconomie, maar niet elke markteconomie is kapitalistisch. Wat is het kapitalisme dan wél? Het kapitalisme is veel dingen tegelijkertijd. De definitie zal dus per alternatief dat ik zal behandelen verschillen, omdat elk alternatief zich weer op een andere karakteristiek van het systeem richt.

Guillotines

Toen ik in 2020 in een busje door de vs reisde om als freelance-journalist de presidentscampagne van Bernie Sanders te volgen, stuitte ik op een onderstroom in de samenleving waar ik in de media weinig over las. Jongeren die radicaliseren. Die niet alleen

meer het kapitalisme in peilingen afwijzen, maar ook tot directe actie overgaan. Er verschijnen guillotines bij protesten. Niet op spandoeken of kartonnen bordjes, maar echte installaties van guillotines (alhoewel geen functionerende). Politiebureaus en politiewagens worden afgebrand. Beverly Hills wordt geplunderd. Er zijn steeds meer mensen bereid om geweld te gebruiken.

Extreme ongelijkheid, de daaruit voortvloeiende ecologische verwoesting en politici die niet in actie komen, drijven mensen steeds meer tot wanhoop. Hoe wordt het speelveld weer gelijkgetrokken? De geschiedenis van ongelijkheid zit vol geweld. Vanaf de steentijd tot nu zijn de momenten dat extreme ongelijkheid is teruggedrongen bijna altijd gepaard gegaan met dood en verderf, laat werk van Stanford-historicus Walter Scheidel zien.

De kans dat miljardairs daadwerkelijk onder de guillotine belanden is nihil (waarschijnlijker is dat er modernere middelen worden ingezet, mocht het zover komen). De guillotine als symbool speelt vooral een belangrijke rol in de onderstroom van de samenleving. In de straten van Los Angeles, bij grote protesten, in memes op internet.

In dit boek gebruik ik de guillotine als metafoor. Want zoals de Britse econoom Kate Raworth (die van de donut-economie) liet zien, heb je een metafoor nodig om een gesprek echt gaande te krijgen. De guillotine symboliseert het eindpunt van verzet. Als alle andere middelen zijn uitgeput, als mensen uit wanhoop niet meer weten wat ze moeten, dan wordt er naar geweld gegrepen.

Terreur is absoluut verwerpelijk. Maar de geschiedenis negeren ook. Als de wanhoop van mensen te lang wordt genegeerd, is er een grote kans dat er uiteindelijk geweld zal losbarsten, of je dat nu wilt of niet. Het voorkomen van het geweld van de ecolo-

gische crises, en het voorkomen van het wanhopige geweld van de massa, gaan hand in hand. Wat te doen om het niet zover te laten komen?

Voor een wereld als de onze die zo geobsedeerd is met innovatie en creativiteit en out-of-the-boxdenken, lijkt het me mogelijk om iets beters te bedenken dan het kapitalisme. Wat zijn die projecten, mensen, bewegingen en initiatieven die aan alternatieven voor het kapitalisme werken? Ik reis af naar Baskenland: er werd mij verteld dat daar in de bergen een antikapitalistisch eldorado ligt verscholen. Ik bezoek de klimaatop COP26 in Glasgow, om de rol van grote bedrijven in de klimaatcrisis te onderzoeken. Ik ga naar Berlijn, waar duizenden mensen in actie komen en doe-het-zelfdemocratie bedrijven. Kunnen dit soort initiatieven voorkomen dat de (spreekwoordelijke) guillotine weer op de pleinen wordt opgericht?